

כניסת שבת ב"ב 4:54
יציאת שבת ב"ב 5:54

גיליון 39
תשפ"ג

משלחן גבוה

חידושי תורה באגדה ובהלכה
מהרב הגאון ר' אלעזר יועץ קופל זצ"ל

פרשת בשלח

מדוע לא נהם דרך ארץ פלשתיים

"ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתיים" אומר המדרש (כ"א) משום שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים קודם שנסלם הקץ, ונהרגו מהם ל' ריבוא. ובמה טעו? שחישבו ארבע מאות שנה מיום שנדבר אברהם בברית בין הבתרים ולא מלידת יצחק וטעו בל' שנה.

והיו עצמותיהן שטוחין בדרך חמרים חמרים. אמר הקב"ה אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחין בדרך יחזרו למצרים.

ויש להבין וכי על שטעו בחשבון נגזרה עליהם מיתה על ל' ריבוא מהשבטים?

יתכן לומר שנעשו על כך שעשו בעצמם החשבון, ולא שמעו בקול משה רבינו מנהיג הדור אלא עשו על דעת עצמם.

פרשת המן - לימוד לדורות

בירידת המן במדבר ראו בני ישראל בחוש שהקב"ה נותן להם את מזונם בדרך ניסית מהשמים לשישים ריבוא איש כל בוקר כל יום.

רש"י על הפסוק "קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו וגו' לדורותיכם" מביא חז"ל שבשעה שאמר ירמיהו לישראל מפני מה אין אתם עוסקים בתורה, והם השיבוהו: גניח מלאכתנו ונעסוק בתורה, מהיכן נתפרנס? הוציא להם צנצנת המן ואמר להם הדור אתם ראו דבר ה'. אבותיכם שהיו עוסקים בתורה, ראו במה נתפרנסו. אף אתם אם תעסקו בתורה, הקב"ה מפרנסכם מזה.

צנצנת המן באה להעיד לדורות על הנס שהיה במדבר בירידת המן, וכך נשריש בליבנו שכל הפרנסה של האדם הוא נס גם כאשר אינו בא בנס גלוי. ו"הגזירה אמת והחריצות שקר" (לשון הרמב"ן) ואין האדם יכול להשיג בהשתדלותו יותר ממה שהוקצב לו בראש השנה. וכמש"כ המשנה ברורה על השו"ע אה, "טוב לומר פרשת המן" כדי שיאמין שכל מזונותיו באין בהשגחה פרטית, וכתוב "המרבה לא העדיף" להורות שאין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה.

נאמר בתורה על המן "למען יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציא אתכם מארץ מצרים" (טז, לב) ויש להעיר לשם מה הוסיפה התורה "בהוציא אתכם מארץ מצרים" הרי כיון שנאמר שהאכילם "במדבר" הדבר ידוע שהוא ביציאת מצרים?

מבאר המשן חכמה שלא נטעה שההשגחה הפרטית לפרנסה בדרך נס זה רק למי שדבוק בדרכי ה' ופרוש מענייני העוה"ה, ומשליך על ה' יהבו. לכן אמר ראה מתי האכילם את המן "בהוציא .. ממצרים" תיכף, עוד קודם מתן תורה, לכן כל איש שיקבל עליו דרכי ה' יזמין פרנסתו מקודש.

הבעל הטורים על הפסוק "זה הדבר אשר ציוה ה' לקטו ממנו איש לפי אוכלו" (טז, טז) כתב שיש בפסוק זה את כל האלף בית, לומר לך כל המקיים את התורה מזמין לו הקב"ה פרנסתו בלא טורח כאוכלי המן.

מדוע בימינו אין צריך צנצנת המן

יש לשאול מדוע לבסוף נגזרה צנצנת המן, ועוד, בזמנינו שאין צנצנת המן מה התשובה לאלו שטוענים "מהיכן נתפרנס?"

כתב על כך הגאון רמ"צ ברגמן שליט"א: "והנראה ברור, דדוקא בשעה שישאל יושבים על אדמתן ואיש תחת גפנו ותאנתו, זורע בשעת זריעה וחורש בשעת קצירה, אז היה אפשר לטעות ולשאול 'גניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס' ואז הוצרכו לתשובה והוכחה מצנצנת המן. אבל בזמן החורבן, עינינו רואות, שלא הטורח במלאכה הוא

ביאורי תפילה - אז ישיר

'מי כמכה באלם ה' מי כמכה נאדר בקדש'

יש להבין מדוע באמצע התיאור על מה שנעשה בקריעת ים סוף ובטביעת המצרים, משבחים את הקב"ה **'מי כמכה באלים וכו'.** ושוב חוזרים להמשך התיאור **'נטית ימינך תבלעמו ארץ וכו'.** ולא אומרים **'מי כמכה וכו' בתחילת 'אז ישיר' או בסופו.**

והביאור הדשבח **'מי כמכה באלים ה' מי כמכה נאדר בקודש'** הוא שבח להקב"ה על כך שיכול להעניש כל אחד ואחד כפי המגיע לו בדיוק **'מידה כנגד מידה' - הרשעים 'אכלמו קקש' הבינונים 'כמו אבן' והכשרים 'צללו כעופרת'.** מה שאין 'בשר ודם' יכול לעשות, לדקדק שכל אחד יקבל את המגיע לו, לא יותר ולא פחות. **ולכך מיד לאחר שאומרים 'צללו כעופרת במים אדירים' שהוא הדרגה השלישית אומרים 'מי כמכה...'. לפי שלאחר שפרטו את שלוש**

סוגי המיתות שניתנו, מיד משבחים להקב"ה.

{שבח נוסף יש כאן להקב"ה, שאת המידה כנגד מידה, לא עשה בכמה עונשים, אלא את הכל עשה בעונש אחד של 'טביעת המצרים בים סוף', רק שכל אחד קיבל את המגיע לו.}

וגם הסמיכות לפסוק שלאחריו 'נטית ימינך תבלעמו ארץ' - שזכו לקבורה, הוא מורה על מידה כנגד מידה, שהזכות לקבורה היתה מחמת שאמרו ה' הצדיק' כמבואר ברש"י.

שיש לו במה להתפרנס, ולא ייתכנו טועים שיחשבו כי עסק התורה יפריע לפרנסה, כי כל חיינו תלויים על בלימה ומאן דיהיב חיי יהיב מזוני, ולכן אין צריך תשובה והוכחה לשאלות הנ"ל, והרוצה לראות - רואה גם מבלעדי צנצנת המן. בינה זאת".

הגרא"ל שטיינמן נשאל מדוע צריך כ"כ הרבה אברכים

הפנים יפות בפרשתינו כותב שענין "אוכלי המן" בזמן הזה מתקיים על ידי העוסקים בתורה שמתפרנסים ע"י מחזיקי התורה. "ואף בגלות ימצא אנשי חסד ואמת אשר יחזקו את לומדי התורה למען לא יהיה להם שום טירדה. וכענין יששכר וזבולון והשי"ת משפיע חסדו ואמיתו להצליח מעשיהם בזכות התורה, ואז נקראו בעלי התורה 'אוכלי המן' בלי טירדה, כמו במדבר, ולא יחשבו בעלי התורה שניזונין ע"י בשר ודם, כי אם מאת ה' הוא מן השמים להחזיקם ע"י המשפיע להם, ואז יקבלו אור התורה כאוכלי המן... כי אין הת"ח ניזונין ע"י בשר ודם, אלא עיקר השפע בא ע"י הת"ח".

הגרא"ל שטיינמן צוק"ל בביקורו בלונדון נשאל ע"י אחד הגבירים **מדוע צריך כ"כ הרבה אברכים?**

השיב הגרא"ל: "הרי אפשר גם לשאול, מדוע יש צורך בכך הרבה עשירים, הרי לפני שנים לא רבות - רק בודדים מקרב החרדים לדבר ה' היו עתירי ממון? אלא, שהיות שזכינו לפריחתו של עולם התורה, כאשר בחורים ואברכים רבים מתמסרים ללימוד התורה הקדושה - הקב"ה מעניק לאנשים החרדים לדבר ה' הצלחה בעסקיהם, בכדי לסייע באמצעותם ללומדי התורה.

"אם חלילה יתמעטו לומדי התורה, הרי שלא יהיה צורך בריבוי עשירים...." סיים הגרא"ל.

בענין ברכה מעין שלש על שבעת המינים

אם ברכה מעין שלוש הוי ברכה אחת על ז' המינים או שהוא כג' סוגי ברכות וד' נפק"מ
אכל מזונות ושתה יין ובברכה מעין ג' הזכיר רק 'על המחיה'

האוכל מזונות להוציא יד"ח ב'מעין ג' את חברו, וכשהמברך יאמר "על המחיה" יאמר השומע "על העץ" (ועי' שו"ת רע"א סימן ז' ד"ה "אולם" דאפשר לצאת יד"ח בשיתוף של שמיעה ודיבור).
ולכאורה יל"ע בדבריו דאם נימא דברכת "על המחיה" וברכת "על העץ" הוו שתי ברכות נפרדות, היאך יוצא ידי חובתו בברכת חברו.

ב. אכל מזונות ושתה יין ובברכה מעין ג' הזכיר רק 'על המחיה'

הלבוש (סימן ר"ח, י"ז) כתב שמי שבירך על יין או על תמרים 'על המחיה' יצא ידי חובה, כיון שהם מזינים וסועדים, וכתב ה"אליה רבה" (ס"ק כ"ו) שכך מבואר ברש"י על הרי"ף (ברכות ו'א). וכך נקטו הבאר היטב (בס"ק כ"ג) וה"כף החיים" (ס"ק כ"ו) שברכת "על המחיה" פוטרת יין ותמרים.

לפי"ז כתב הכף החיים (ס"ק ע"ו) שמי שאכל מיני מזונות וגם שתה יין או אכל תמרים, ובברכת "מעין שלש" שכח להזכיר "על הגפן" או "על הפירות" והזכיר רק "על המחיה" שיצא ידי חובה, מפני שנפטרו ב"על המחיה".

ה"מנחת שלמה" (קמא סימן צ"א ס"ק ו') כתב לחלק דאע"פ שברכת "על המחיה" פוטרת יין ותמרים היינו דוקא אם כיוון להדיא לפוטרו, אבל באופן שבירך על המזונות ולא כיוון לפטור גם את היין, לא מהני לפוטרו.

וכן מבואר ב"משנה ברורה" (סימן ר"ח ס"ק ט"ט) לענין ענבים ויין דאע"פ דאם אכל ענבים ובירך לאחריהם על הגפן יצא, מ"מ אם אכל ענבים וגם שתה יין אין ברכת היין פוטרת את הענבים, אא"כ נתכוון בפרוש לפטור גם את הענבים ולא בסתמא. - א"כ ה"ה באכל מזונות ושתה יין, אם לא כיוון להדיא לפטור את היין ב"על המחיה" לא יצא.

ג. היאך אומרים שהמטרה לא"י היא ש'נאכל מפריה ונשבע מטובה'

הטור (או"ח סימן ר"ח) כתב בשם הסמ"ג שאין לומר "ונאכל מפריה ונשבע מטובה", משום שאין לחמוד את הארץ בשביל פריה וטובה, אלא לקיום המצוות התלויות בה.

ה"בית יוסף" מבאר שהטעם לתוספת זו היא דאין התכלית בשביל האכילה, אלא לצורך המשך הבקשה "ונברך עליה בקדושה ובטהרה" דזו התכלית.

מוסיף הב"ח ומבאר דקדושת הארץ שמושפעת מקדושת הארץ העליונה נשפעת גם בפירותיה, שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ. - ועל כן הזהיר הכתוב בסוף פ' "מסעי" "לא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל", ואם תטמא הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה. - ועל כן מבקשים בברכה מעין ג' "ונאכל מפריה ונשבע מטובה", כי באכילת פירותיה אנו נזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובה.

ה"משנת יעקב" (הלכות ברכות פ"ג ה"ג) כתב להוכיח כדברי הב"ח מדברי הנביא ירמיה (ב' ז') "ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה, ותבואו ותטמאו את ארצו", ופסוקים אלו נקראים בהפטרות פרשת "מסעי" דמישך שייכי אהדדי.

מדוע רק בעל המחיה אומרים 'על מזבחך'... 'והעלנו לתוכה'

הגר"ח קניבסקי צ"צ לביאר דמבקשים על "המזבח" דוקא בברכה מעין ג' ולא בברכה ז', כי יין ושמן קרב ע"ג המזבח ולא פת. ואף שיש מנחת מאפה הקרבה ע"ג המזבח, י"ל דלר' ישמעאל פורכן עד שמחזירן לסולתן ואין מברכין עליהן "המוציא" אא"כ עירסן (ע' ברכות דף ל"ז ב'). נמצא לשיטה זו שהמנחה אין ברכתה המוציא וברהמ"ז, אלא ברכה מעין ג'.

ומה שמוסיפין 'והעלנו לתוכה' בברכה מעין ג' ואילו בברהמ"ז מבקשים רק "ובנה ירושלים", לפי שבקשתנו היא שנזכה "לאכל מפריה" פירות מע"ש ונט"ר שנאכל רק בירושלים.

א. אם ברכה מעין שלש הוי ברכה אחת על שבעת המינים, או דחשיב כג' סוגי ברכות 'על המחיה' 'על העץ' ו'על הגפן'

יש לחקור האם ברכה 'מעין שלוש' על מזונות, יין ופירות משבעת המינים חשיב חדא ברכה על שבעת המינים (אלא שבברכתו מפרט "על המחיה" או "על הגפן"), או דחשיב כג' סוגי ברכות, במזונות "על המחיה" וביין "על הגפן" ובפירות "על העץ".

נפק"מ א. כשאכל חצי כזית על המחיה וחצי כזית על העץ

נחלקו הפוסקים במי שאכל חצי כזית מחמשת המינים שמברכין אחריהם "על המחיה", וחצי כזית מפירות שמברכין לאחריהם "על העץ". דלדעת שו"ע הרב (בסדר ברכת הנהנין פ"ח סעיף ז') ו"דרך החיים" (דיני ברכה"נ סעיף כ"ו) מברך מעין שלש. ואילו לדעת ה"קיצור שו"ע" (סימן נ"א סעיף ד') וה"בן איש חי" (שנה א' פ' "מסעי" אות ה') מברך 'בורא נפשות'.

בקצות השולחן (סימן נ"ט ס"ק י"א) תמה מה יהיה נוסח הברכה לשיטת שו"ע הרב וה"דרך החיים", האם יאמר "על המחיה" או "על העץ" או שמה שניהם יחד. וצע"ג!

הגר"ש ז'אוינר (צ"ל מוריה ניסן תשנ"ב) נקט שלשיטתם יאמר "על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ".

מבאים ששורש מחלוקתם הוא דלדעת שו"ע הרב ודרך החיים ברכה מעין שלש חשיב ברכה אחת על שבעת המינים, ולכן סבירא להו שאפשר לצרף מזונות ופירות לשיעור אחד דתרוויהו משבעת המינים. אולם דעת הקיצור שו"ע והבן איש חי שהם ברכות חלוקות "על המחיה" לחוד ו"על העץ" לחוד. ולכן ל"ש לצרפם לחיוב אחד, ומטעם זה כתבו שמברך לאחריהם "בורא נפשות".

נפק"מ ב. כשאכל מזונות ויין אם מברך על שניהם ביחד

בשו"ע נפסק (או"ח סימן ר"ח סעיף י"ב) שאם אכל פירות משבעת המינים ואכל מיני מזונות ושתה יין, יכלול הכל בברכה אחת.

אמנם ב"שבלי הלקט" (סו"ס קס"א) כתב בשם "תשובות הגאונים" ז"ל שאם אכל מזונות ותמרים ושתה יין, צריך לברך על כל אחד ואחד בפני עצמו על מיני המזונות "על המחיה" ועל התמרים "על הפירות" ועל היין "על פרי הגפן". וא"ת יברך אחת ויחתום בשלשתן? הלכה רווחת היא דאין חותמין בשתיים.

וכך כתב הרי"א ז' (ב"שלטי גיבורים" ברכות לב. אות ד') דצריך לברך על כל דבר בפנ"ע שאין עושין מצוות חבילות חבילות.

לדעת השו"ע שכולל הכל בברכה אחת, כתב ה"אשל אברהם" (מבוטשאטש) דמ"מ רשאים לברך על כאו"א בפנ"ע, ואינו כגורם ברכה שאינה צריכה.

לשיטות שצריך או שרשאים לברך ככה"ג על כל מין בפנ"ע, פשוט דסברי דחשיב שלש מיני ברכה. דאי נימא דהכל הוי חדא ברכה על שבעת המינים ודאי דהוי חשיב ברכה שאינה צריכה, שהרי זה כאוכל ענבים ותאנים שלא יכול לחלקן ולברך שתיים.

נ"מ ג. שאכל שיעור מזונות ויין פחות מכשיעור אם יזכיר 'על הגפן' מי שמחוייב בברכה מעין ג' ואכל גם מין נוסף שודאי לו שאכל פחות מכשיעור, לדעת הגר"ש ז'אוינר צ"ל (שש"כ פנ"ד הערה ע"א) שלא יזכיר המין הנוסף בברכתו.

אולם האג"מ (או"ח ח"ב סימן ק"ט) והגר"ח פ' שיינברג צ"ל (חידושי בתרא חקירות במסכת ברכות סימן ל"ה) סברי שטוב שיכלול בברכתו גם מה שאכל או שתה פחות מכשיעור, ואין הודאה זו הפסק בברכה. ונראה דאם אינו חדא ברכה אלא כג' ברכות שונות, מסתבר טפי דחשיב הפסק.

נ"מ ד. כשמברך על המחיה אם יוכל להציא את הברכה בעל העץ

ה"מנחת שלמה" (ח"א סימן כ' ס"ק ג') כתב ע"פ דברי השע"ת (עיי"ש) שמי שאכל מזונות וחברו אכל פירות משבעת המינים או שתה יין, יכול